MİRAS
Mədəni İrsin Öyrənilməsinə Kömək İctimai Birliyi

mədəni irs ustad məktəbi

QEYRİ-MADDİ MƏDƏNİ İRS

TƏDRİS VƏSAİTİ

Hazırlayan:
Dr. Fariz Xəlilli

BAKI – 2026

Kitabın məzmunu “Miras” Mədəni İrsin Öyrənilməsinə Kömək İctimai Birliyinin cavabdehliyindədir, bu baxımdan kitabın məzmunu Azərbaycan Respublikası Mədəniyyət Nazirliyinin mövqeyini əks etdirmir.

Kitab Azərbaycan Respublikası Mədəniyyət Nazirliyinin Qeyri Hökumət Təşkilatları üçün elan etdiyi 2025-ci il Qrant müsabiqəsi çərçivəsində nəşr olunmuşdur.

Xəlilli, Fariz. (Hazırlayan). (2026). Qeyri-maddi mədəni irs: Tədris vəsaiti.
Bakı: *"AFPoliqrAF"*, 2026.– 300 səh.

10 mart – 24 aprel 2026-cı il tarixlərində “Miras” Mədəni İrsin Öyrənilməsinə Kömək İctimai Birliyinin Mədəni İrs Beynəlxalq Ustad Məktəbi qeyri-maddi mədəni irs ustad dərslərinə başlamışdır. Dərslər YUNESKO-nun Qeyri-maddi mədəni irs ilkin siyahısında olan Azərbaycanın 24 qeyri-maddi mədəni irsi mövzularında olub, Azərbaycan irs mütəxəssisləri tərəfindən aparılmışdır. Mühazirələr əsasında tədris vəsaiti nəşrə hazırlanmışdır.

Elmi redaktor: Prof.Dr. Şikar Qasımov
Rəyçi: Prof.Dr. Kübra Əliyeva

Koordinator: Məleykə Hüseynova
Fotolar: Fariz Xəlilli, Məleykə Hüseynova, Nərmin İmanova, Süleyman Süleymanov

ISBN: 978-9952-598-51-3

© “Miras” Mədəni İrsin Öyrənilməsinə Kömək İctimai Birliyi, 2026

QONAQPƏRVƏRLİKDƏ SOSİAL ÜNSİYYƏT MƏDƏNİYYƏTİ:
NƏZƏRİ ƏSASLAR, STRUKTUR KOMPONENTLƏRİ VƏ MÜASİR ÇAĞIRIŞLAR
Arzu Soltan (Həsənli) 96

RƏQS, OYUN VƏ ƏNƏNƏVİ İDMAN MƏDƏNİYYƏTİ ANLAYIŞI VƏ TARİXİ
Rauf Bəhmənli 110

MİLLİ ATÇILIQ MƏDƏNİYYƏTİ VƏ QARABAĞ ATÜSTÜ OYUNU – ÇÖVKƏN
Ramal Nadir 116

PƏHLƏVANLIQ – ƏNƏNƏVİ ZORXANA OYUNLARI VƏ İDMAN NÖVLƏRİ
Xəyyam Orucov 122

AZƏRBAYCANDA ARXEOLOJİ TƏDQİQATLARDA TEKSTİL NÜMUNƏLƏRİ
Fariz Xəlilli 125

XALÇAÇILIĞIN TARİXİ, REGİONLARA GÖRƏ XALÇA MƏKTƏBLƏRİ,
XALÇANIN MƏİŞƏTDƏ VƏ MƏRASİMLƏRDƏ ROLU, QORUNMA VƏ
YAŞADILMA PROBLEMLƏRİ
Kübra Əliyeva 129

AZƏRBAYCAN KƏLAĞAYISI – MİLLİ KİMLİYİMİZİN İPƏK SİMVOLU VƏ
MƏDƏNİ İRSİMİZİN ZƏNGİN XƏZİNƏSİ
Sulidə Rüstəmova 155

KƏLAĞAYI SƏNƏTİNİN MİLLİ-MƏDƏNİ İDENTİKLİK KONSTEKTİNDƏ SEMİOTİK VƏ
ESTETİK TƏHLİLİ
Röya Talıblı 157

LAHICDA MİSGƏRLİK SƏNƏTİ HAQQINDA
Nəzər Əliyev 161

TƏZHİB SƏNƏTİNİN TARİXİ VƏ MAHİYYƏTİ
Şəhla Xəlilli 165

ŞƏRQİN İNCİSİ OLAN AZƏRBAYCAN MİNİATÜR SƏNƏTİNİN İNKİŞAF YOLU
Nərmin İmanova 169

AZƏRBAYCAN MİLLİ MƏTBƏXİNİN TƏHRİFSİZ ŞƏRHİ
Ceyran Əsgərova 175

XALQIMIZIN SÜFRƏ VƏ MƏTBƏX MƏDƏNİYYƏTİ
Kübra Əliyeva 190

TƏNDİRİN TARİXİ VƏ MƏDƏNİ ƏHƏMİYYƏTİ
Aida İsmayılova 194

ARXEOLOJİ TƏDQİQATLARDA MƏTBƏX, ÇÖRƏK VƏ YEMƏK MƏDƏNİYYƏTİ
Fariz Xəlilli 198

AZƏRBAYCAN KƏLAĞAYISI – MİLLİ KİMLİYİMİZİN İPƏK SİMVOLU VƏ MƏDƏNİ İRSİMİZİN ZƏNGİN XƏZİNƏSİ

Sulidə Rüstəmova
Bakı şəhəri Sabunçu rayonu 67 nömrəli tam orta məktəb
https://doi.org/10.30546/19023.2026.1001.310

Azərbaycan xalqının minilliklər boyu formalaşmış zəngin mədəni irsi içərisində kəlağayı xüsusi və əvəzsiz yer tutur. Bu incə, zərif və estetik ipək baş örtüyü yalnız qadın geyiminin bir hissəsi olmaqla kifayətlənmir, o, həm də xalqın milli kimliyini, mənəvi dəyərlərini, həyat tərzini və estetik dünyagörüşünü özündə əks etdirən mühüm bir simvol kimi çıxış edir. Kəlağayı Azərbaycan qadınının ləyaqətinin, iffətinin, zərifliyinin və ailə dəyərlərinə bağlılığının rəmzi olmuşdur. Onun əsrlər boyu qorunub saxlanılması və bu günə qədər gəlib çatması xalqımızın öz mədəniyyətinə olan dərin hörmətinin göstəricisidir.

Kəlağayının yaranma tarixi çox qədim dövrlərə gedib çıxır və bu sənətin kökləri Azərbaycanın ipəkçilik ənənələri ilə sıx bağlıdır. Azərbaycanın qədim dövrlərdən etibarən Böyük İpək Yolu üzərində yerləşməsi burada ipək istehsalının inkişafına böyük təkan vermişdir. Tarixi mənbələr göstərir ki, artıq erkən orta əsrlərdə Azərbaycanda ipəkçilik yüksək səviyyədə inkişaf etmişdi. Bu inkişaf nəticəsində ipəkdən müxtəlif məmulatlar, o cümlədən kəlağayı hazırlanmağa başlanmışdır. Şəki, Basqal, Şamaxı və Gəncə kimi bölgələr bu sənətin əsas mərkəzləri olmuşdur. Bu bölgələrdə hazırlanan kəlağayılar yalnız yerli bazarda deyil, həm də xarici ölkələrdə böyük rəğbətlə qarşılanmışdır. Bu isə kəlağayının yalnız milli deyil, həm də beynəlxalq əhəmiyyətə malik olduğunu göstərir.

Kəlağayının hazırlanma prosesi çox mürəkkəb, zəhmətli və incəlik tələb edən bir sənət sahəsidir. Bu proses bir neçə əsas mərhələdən ibarətdir. İlk olaraq, barama qurdundan ipək əldə olunur. Bu ipək xüsusi üsullarla emal edilərək sap halına gətirilir. Daha sonra həmin saplardan incə və yüngül parça toxunur. Növbəti mərhələdə bu parça təbii boyalar vasitəsilə rənglənir. Boyama prosesində istifadə olunan bitki mənşəli boyalar kəlağayının həm keyfiyyətini, həm də ekoloji təmizliyini təmin edir. Daha sonra taxta qəliblər vasitəsilə parçanın üzərinə müxtəlif ornamentlər vurulur. Bu ornamentlər Azərbaycan xalqının qədim simvolikasını özündə əks etdirir. Buta, çiçək, yarpaq və digər motivlər kəlağayının əsas bəzək elementləridir. Hər bir naxışın özünəməxsus mənası vardır və bu naxışlar xalqın düşüncə tərzini və dünyagörüşünü əks etdirir.

Kəlağayı istehsalı ən çox Azərbaycanın Basqal kəndində inkişaf etmişdir. Basqal Kəlağayı Muzeyinin yerləşdiyi bu bölgə tarix boyu kəlağayı sənətinin mərkəzi kimi tanınmışdır. Basqal ustaları bu sənəti qoruyaraq nəsildən-nəslə ötürmüş və bu günə qədər yaşatmışlar. Bu gün də burada kəlağayı istehsalı davam etdirilir və ənənəvi üsullar qorunur.

Kəlağayı yalnız estetik baxımdan deyil, həm də sosial və mənəvi baxımdan böyük əhəmiyyətə malik olmuşdur. O, qadının cəmiyyətdəki mövqeyini müəyyən edən mühüm atributlardan biri hesab olunmuşdur. Qadının başında kəlağayı olması onun ailəli, hörmətli və ləyaqətli olduğunu göstərirdi. Kəlağayısız qadın cəmiyyətdə natamam hesab edilirdi. Bu isə kəlağayının nə qədər böyük sosial əhəmiyyətə malik olduğunu göstərir.

Kəlağayı müxtəlif rəng və görnüşlərdə hazırlanmışdır. Onun rəngləri xüsusi simvolik məna daşıyırdı. Qırmızı rəng sevinc və xoşbəxtliyi, qara rəng yas və hüznü, ağ rəng isə saflıq və paklığı ifadə edirdi. Yaşıl rəng həyatın, təbiətin və yeniliyin simvolu hesab olunurdu. Bu rənglər

qadının həyat mərhələsinə uyğun seçilirdi. Gənc qızlar daha parlaq rəngli kəlağayılar taxır, yaşlı qadınlar isə daha tünd rənglərə üstünlük verirdilər.

Kəlağayı həmçinin Azərbaycan xalqının sülhsevərliyinin simvolu olmuşdur. Tarixi mənbələrdə qeyd olunur ki, əgər iki tayfa və ya nəsil arasında münaqişə yaranardısa, bir qadının başındakı kəlağayını yerə atması münaqişənin dərhal dayandırılmasına səbəb olurdu. Bu ənənə kəlağayının müqəddəs sayıldığını və qadına olan hörmətin yüksək səviyyədə olduğunu göstərir.

Müasir dövrdə kəlağayı sənətinin qorunması və inkişaf etdirilməsi istiqamətində mühüm işlər görülür. Bu sahədə fəaliyyət göstərən sənətkarların rolu xüsusilə qeyd olunmalıdır. 2022-ci ildən etibarən kəlağayı muzeylərinin yaradılması və bu sənətin yenidən canlandırılması istiqamətində mühüm addımlar atılmışdır. Muzeylərdə yüzlərlə kəlağayı nümunəsi qorunur və nümayiş etdirilir. Bu nümunələr kəlağayının tarixini və inkişaf mərhələlərini əks etdirir.

Azərbaycanda kəlağayı ilə bağlı müxtəlif mədəni tədbirlər keçirilir. Hər il 26 noyabr tarixində Kəlağayı Bayramı qeyd olunur. Bu bayram çərçivəsində müxtəlif sərgilər, festivallar, konsertlər və ustad dərsləri təşkil edilir. Bu tədbirlər kəlağayının həm ölkə daxilində, həm də beynəlxalq səviyyədə tanıdılmasına xidmət edir.

Kəlağayı Azərbaycan ədəbiyyatında və incəsənətində də geniş yer tutur. Bu mövzuda çoxsaylı kitablar nəşr olunmuş, üç yüzdən artıq şeir yazılmışdır. Şairlər kəlağayını qadın gözəlliyinin və milli ruhun simvolu kimi tərənnüm etmişlər. Bu isə onun yalnız maddi deyil, həm də mənəvi dəyər daşıdığını göstərir.

Bu gün kəlağayı Azərbaycanın milli brendlərindən biri kimi tanınır və beynəlxalq səviyyədə təqdim olunur. O, moda dünyasında da öz yerini tapmışdır. Müasir dizaynerlər kəlağayıdan ilhamlanaraq yeni kolleksiyalar yaradırlar. 2014-cü ildə kəlağayı sənətinin YUNESKO tərəfindən qeyri-maddi mədəni irs siyahısına daxil edilməsi bu sənətin dünya miqyasında tanınmasına böyük töhfə vermişdir.

Beləliklə, kəlağayı Azərbaycan xalqının mədəni irsinin ən qiymətli nümunələrindən biridir. O, həm keçmişimizi, həm də bu günümüzü əks etdirir. Onun qorunması və gələcək nəsillərə ötürülməsi hər birimizin müqəddəs borcudur.

KƏLAĞAYI SƏNƏTİNİN MİLLİ-MƏDƏNİ İDENTİKLİK KONSTEKTİNDƏ SEMİOTİK VƏ ESTETİK TƏHLİLİ

Röya Talıblı
Azərbaycan Respublikasının Dövlət Turizm Agentliyi
Qoruqları İdarəetmə Mərkəzi "Basqal" Dövlət Tarix-Mədəniyyət Qoruğu
https://doi.org/10.30546/19023.2026.1001.315

Giriş. Bu məqalədə Azərbaycan xalqının zəngin qeyri-maddi mədəni irs nümunələrindən biri olan kəlağayı sənəti çoxşaxəli elmi yanaşma əsasında təhlil edilir. Tədqiqat çərçivəsində kəlağayının yaranma və inkişaf mərhələləri, texnoloji hazırlanma xüsusiyyətləri, ornamental quruluşu və semantik məna sistemi geniş şəkildə araşdırılır. Kəlağayı sənətinin təşəkkülü Azərbaycan ərazisində inkişaf etmiş ipəkçilik ənənələri ilə birbaşa bağlıdır. Bununla yanaşı, kəlağayı sənətinin sosial-mədəni funksiyaları, gender kontekstində rolu, eləcə də müasir dövrdə transformasiya istiqamətləri nəzəri və praktik aspektlərdən qiymətləndirilir. Məqalədə əsaslandırılır ki, kəlağayı yalnız dekorativ tekstil nümunəsi deyil, həm də milli identikliyin və kollektiv yaddaşın qorunmasında mühüm rol oynayan kompleks mədəni fenomendir. Bu sənət növü əsrlər boyu həm gündəlik həyatın, həm də mərasim mədəniyyətinin ayrılmaz hissəsi kimi mövcud olmuşdur.

Mədəni irs anlayışı müasir humanitar elmlərdə geniş interpretasiya olunan anlayışlardan biridir. Bu anlayış yalnız maddi mədəniyyət nümunələrini deyil, həm də xalqın mənəvi dünyasını, dəyərlər sistemini və estetik baxışlarını özündə ehtiva edən qeyri-maddi komponentləri əhatə edir. Bu baxımdan Azərbaycan xalqının əsrlər boyu formalaşdırdığı ənənəvi sənət növləri xüsusi elmi əhəmiyyət kəsb edir. Kəlağayı sənəti həm funksional, həm də simvolik xüsusiyyətləri ilə seçilərək milli-mədəni identikliyin əsas göstəricilərindən biri kimi çıxış edir. Onun yalnız məişət əşyası kimi deyil, həm də sosial və mədəni kommunikasiya vasitəsi kimi çıxış etməsi bu sənəti elmi tədqiqat baxımından daha da aktual edir.

Müasir dövrdə qloballaşma proseslərinin sürətlənməsi milli mədəniyyətlərin homogenləşməsi riskini artırır. Bu isə ənənəvi sənət nümunələrinin qorunması və elmi əsaslarla öyrənilməsi məsələsini ön plana çıxarır. Bu baxımdan kəlağayı sənətinin kompleks şəkildə - tarixi, texnoloji, estetik və semiotik aspektlərdən araşdırılması mühüm elmi vəzifə kimi çıxış edir. Tarixən qadın geyim mədəniyyətinin mühüm komponenti kimi formalaşan kəlağayı, zamanla yalnız məişət funksiyası ilə məhdudlaşmayaraq daha geniş mədəni informasiya daşıyıcısı kimi və simvolik məna qazanmışdır. Son dövrlərdə aparılan araşdırmalarda isə metodoloji

Mətbəənin direktoru – Fuad HÜSEYNOV
Texniki redaktor – Azər RƏSULOV
Texniki korrektor – Təranə RƏHİMOVA
Səhifələnmə – Günel ƏSƏDOVA
Çap – Oktay YUSİFOV
Cild – Gövhər NURULLAYEVA
– İlhamə MİKAYILOVA

Kitab ***"AFPoliqrAF"*** *mətbəəsində hazır diapozitivlərdən ofset üsulu ilə çap olunmuşdur.*

afpoliqraf@mail.ru
afpoliqraf@gmail.com
Tel.: +994 (12) 510 96 74
Mob.: +994 (50) 405 96 74

Yığılmağa verilmişdir: 07.04.2026
Çapa imzalanmışdır: 27.04.2026
Qarnitura: Alice, Times New Roman
Şərti çap vərəqi: 37,5
Formatı: 64x90 1/8
Tiraj: 300